

SENAT
RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ
VII KADENCJA

Warszawa, dnia 18 maja 2009 r.

Druk nr 495 S

SPRAWOZDANIE

KOMISJI USTAWODAWCZEJ

oraz

KOMISJI PRAW CZŁOWIEKA, PRAWORZĄDNOŚCI I PETYCJI

**o projekcie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw
(druk nr 495)**

Marszałek Senatu w dniu 19 marca 2009 r. skierował do Komisji Ustawodawczej oraz Komisji Praw Człowieka, Praworządności i Petycji projekt ustawy w celu rozpatrzenia go w pierwszym czytaniu.

Komisje na wspólnych posiedzeniach w dniach 20 kwietnia oraz 6 maja 2009 r. rozpatrzyły w pierwszym czytaniu przedstawiony przez wnioskodawców projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw, wprowadziły do niego poprawki i wnoszą o przyjęcie przez Senat jednolitego, załączonego projektu ustawy oraz projektu uchwały w sprawie wniesienia do Sejmu tego projektu ustawy.

W załączeniu przekazujemy informację o pozostawieniu projektu ustawy poza zakresem prawa Unii Europejskiej.

Przewodniczący Komisji
Ustawodawczej
(-) Piotr Zientarski

Przewodniczący Komisji
Praw Człowieka, Praworządności i Petycji
(-) Stanisław Piotrowicz

projekt

U C H W A Ł A
SENATU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

z dnia

**w sprawie wniesienia do Sejmu projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny
oraz niektórych innych ustaw**

Na podstawie art. 118 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Senat wnosi do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw.

Jednocześnie upoważnia senatora Kazimierza Kleinę do reprezentowania Senatu w pracach nad projektem.

USTAWA

z dnia

o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw¹⁾

Art. 1.

W ustawie z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz. U. Nr 16, poz. 93, z późn. zm.²⁾) wprowadza się następujące zmiany:

1) art. 872 otrzymuje brzmienie:

"Art. 872. Można zastrzec, że spadkobiercy współnika lub obdarowani na wypadek śmierci ogółem uprawnień ze stosunku spółki wejdą do spółki na jego miejsce. W wypadku takim powinni oni wskazać spółce jedną osobę, która będzie wykonywała ich prawa. Dopóki to nie nastąpi, pozostali współnicy mogą sami podejmować wszelkie czynności w zakresie prowadzenia spraw spółki.";

2) po art. 888 dodaje się art. 888¹ i 888² w brzmieniu:

"Art. 888¹. § 1. Własność nieruchomości lub inne prawa, będące przedmiotem darowizny na wypadek śmierci, przechodzą na obdarowanego z chwilą śmierci darczyńcy i nie wchodzą w skład spadku po nim (darowizna na wypadek śmierci). Z tą chwilą następują skutki także innych darowizn na wypadek

¹⁾ Niniejszą ustawą zmienia się ustawy: ustawę z dnia 24 marca 1920 r. o nabywaniu nieruchomości przez cudzoziemców, ustawę z dnia 6 lipca 1982 r. o księgach wieczystych i hipotece, ustawę z dnia 28 lipca 1983 r. o podatku od spadków i darowizn, ustawę z dnia 14 lutego 1991 r. – Prawo o notariacie oraz ustawę z dnia 28 lutego 2003 r. prawo upadłościowe i naprawcze.

²⁾ Zmiany wymienionej ustawy zostały ogłoszone w Dz. U. z 1971 r. Nr 27, poz. 252, z 1976 r. Nr 19, poz. 122, z 1982 r. Nr 11, poz. 81, Nr 19, poz. 147 i Nr 30, poz. 210, z 1984 r. Nr 45, poz. 242, z 1985 r. Nr 22, poz. 99, z 1989 r. Nr 3, poz. 11, z 1990 r. Nr 34, poz. 198, Nr 55, poz. 321 i Nr 79, poz. 464, z 1991 r. Nr 107, poz. 464 i Nr 115, poz. 496, z 1993 r. Nr 17, poz. 78, z 1994 r. Nr 27, poz. 96, Nr 85, poz. 388 i Nr 105, poz. 509, z 1995 r. Nr 83, poz. 417, z 1996 r. Nr 114, poz. 542, Nr 139, poz. 646 i Nr 149, poz. 703, z 1997 r. Nr 43, poz. 272, Nr 115, poz. 741, Nr 117, poz. 751 i Nr 157, poz. 1040, z 1998 r. Nr 106, poz. 668 i Nr 117, poz. 758, z 1999 r. Nr 52, poz. 532, z 2000 r. Nr 22, poz. 271, Nr 74, poz. 855 i 857, Nr 88, poz. 983 i Nr 114, poz. 1191, z 2001 r. Nr 11, poz. 91, Nr 71, poz. 733, Nr 130, poz. 1450 i Nr 145, poz. 1638, z 2002 r. Nr 113, poz. 984 i Nr 141, poz. 1176, z 2003 r. Nr 49, poz. 408, Nr 60, poz. 535, Nr 64, poz. 592 i Nr 124, poz. 1151, z 2004 r. Nr 91, poz. 870, Nr 96, poz. 959, Nr 162, poz. 1692, Nr 172, poz. 1804 i Nr 281, poz. 2783, z 2005 r. Nr 48, poz. 462, Nr 157, poz. 1316 i Nr 172, poz. 1438, z 2006 r. Nr 133, poz. 935 i Nr 164, poz. 1166, z 2007 r. Nr 80, poz. 538, Nr 82, poz. 557 i Nr 181, poz. 1287 oraz z 2008 r. Nr 116, poz. 731, Nr 163, poz. 1012, Nr 220, poz. 1425 i Nr 228, poz. 1506).

śmierci. Do śmierci darczyńcy uprawnienia wynikające z umowy są niezbywalne.

§ 2. Obdarowanym może być także osoba prawna, o ile istnieje w chwili śmierci darczyńcy.

§ 3. Przedmiot darowizny nie może być zbycie ani obciążenie całości lub części majątku przyszłego.

§ 4. Umowa darowizny staje się bezskuteczna z chwilą wcześniejszej śmierci obdarowanego lub wcześniejszego ustania osoby prawnej. Jednakże, gdy jest kilku obdarowanych, udział współobdarowanego przypada pozostałym obdarowanym w stosunku do przysługujących im udziałów, chyba że co innego wynika z umowy.

Art. 888². Jeżeli przedmiot darowizny na wypadek śmierci objęty był wspólnością majątkową darczyńców, obdarowany nabywa z chwilą śmierci każdego z małżonków udział w tym przedmiocie. W umowie można zastrzec, że przedmiot darowizny przejdzie na obdarowanego z chwilą śmierci pierwszego z darczyńców.";

3) po art. 890 dodaje się art. 890¹ w brzmieniu:

"Art. 890¹. Umowa darowizny na wypadek śmierci powinna być zawarta w formie aktu notarialnego.";

4) po art. 901 dodaje się art. 901¹ w brzmieniu:

"Art. 901¹. Na żądanie obdarowanego, zgłoszone przed śmiercią darczyńcy, sąd może rozwiązać umowę darowizny na wypadek śmierci, jeżeli z powodu nadzwyczajnej zmiany stosunków nie można wymagać od obdarowanego nabycia przedmiotu darowizny. Jednakże umowa nie może być rozwiązana na podstawie powództwa wniesionego po śmierci darczyńcy.";

5) w art. 994 dodaje się § 4 w brzmieniu:

"§ 4. Przy obliczaniu zachowku nie dolicza się do spadku darowizn na wypadek śmierci, jeżeli z oświadczenia darczyńcy wynika, że darowizna została dokonana ze zwolnieniem od obowiązku doliczania a umowa została zawarta przed więcej niż dwoma laty, licząc wstecz od dnia otwarcia spadku.";

6) po art. 1034 dodaje się art. 1034¹ w brzmieniu:

"Art. 1034¹. Obdarowany na wypadek śmierci odpowiada za długi spadkowe, jeżeli egzekucja skierowana do spadkobierców darczyńcy okazała się bezskuteczna.

Odpowiedzialność obdarowanego ograniczona jest do wartości darowizny ustalonej według stanu i cen z chwili śmierci darczyńcy."

Art. 2.

W ustawie z dnia 24 marca 1920 r. o nabywaniu nieruchomości przez cudzoziemców (Dz. U. z 2004 r. Nr 167, poz. 1758, z 2005 r. Nr 94, poz. 788 i Nr 183, poz. 1538 oraz z 2008 r. Nr 180, poz. 1112 i Nr 216 poz. 1367) w art. 7:

1) po ust. 3 dodaje się ust. 3a w brzmieniu:

"3a. Cudzoziemiec nabywa prawo własności lub użytkowania wieczystego nieruchomości w drodze darowizny na wypadek śmierci, jeżeli uzyska zezwolenie ministra właściwego do spraw wewnętrznych na nabycie tych praw na podstawie wniosku złożonego najpóźniej w ciągu dwóch lat od śmierci darczyńcy. Przepisu art. 3 ust. 2 nie stosuje się.";

2) ust. 4 otrzymuje brzmienie:

"4. Przepisy ust. 2-3a stosuje się odpowiednio do udziałów lub akcji spółki handlowej będącej właścicielem lub użytkownikiem wieczystym nieruchomości na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej."

Art. 3.

W ustawie z dnia 6 lipca 1982 r. o księgach wieczystych i hipotece (Dz. U. z 2001 r. Nr 124, poz. 1361, z późn. zm.³⁾) wprowadza się następujące zmiany:

1) w art. 16, w ust. 2 dodaje się pkt 7 w brzmieniu:

"7) prawo wynikające z umowy darowizny na wypadek śmierci.";

2) w art. 29 dotychczasową treść oznacza się jako ust. 1, po którym dodaje się ust. 2 w brzmieniu:

"2. Jeżeli przedmiotem darowizny na wypadek śmierci jest prawo, którego nabycie przepis uzależnia od wpisu do księgi wieczystej, obdarowany nabywa to prawo z chwilą śmierci darczyńcy, o ile uprawnienia obdarowanego wynikające z darowizny były wpisane do księgi wieczystej."

³⁾ Zmiany tekstu jednolitego wymienionej ustawy zostały ogłoszone w Dz. U. z 2001 r. Nr 125, poz. 1368, z 2002 r. Nr 169, poz. 1387, z 2003 r. Nr 42, poz. 363, z 2004 r. Nr 172, poz. 1804 oraz z 2008 r. Nr 116, poz. 731.

Art. 4.

W ustawie z dnia 28 lipca 1983 r. o podatku od spadków i darowizn (Dz. U. z 2004 r. Nr 142, poz. 1514, z późn. zm.⁴⁾) w art. 6 w ust. 1 po pkt 4 dodaje się pkt 4a w brzmieniu:

"4a) przy nabyciu na podstawie umowy darowizny na wypadek śmierci – z chwilą śmierci darczyńcy;"

Art. 5.

W ustawie z dnia 14 lutego 1991 r. – Prawo o notariacie (Dz. U. z 2008 r. Nr 189, poz. 1158 oraz z 2009 r. Nr 37 poz. 286) w art. 92 po § 4 dodaje się § 4a w brzmieniu:

"§ 4a. Przepis § 4 stosuje się odpowiednio do aktu notarialnego obejmującego darowiznę na wypadek śmierci."

Art. 6.

W ustawie z dnia 28 lutego 2003 r. – Prawo upadłościowe i naprawcze (Dz. U. Nr 60, poz. 535, z późn. zm.⁵⁾) w art. 127 ust. 2 otrzymuje brzmienie:

"2. Przepis ust. 1 stosuje się odpowiednio do ugody sądowej, uznania powództwa i zrzeczenia się roszczenia, a także do umowy darowizny na wypadek śmierci bez względu na datę zawarcia tej umowy."

Art. 7.

Ustawa wchodzi w życie z dniem 1 stycznia 2010 r.

⁴⁾ Zmiany tekstu jednolitego wymienionej ustawy zostały ogłoszone w Dz.U. z 2004 r. Nr 146, poz. 1546, z 2005 r. Nr 143, poz. 1199 i Nr 169, poz. 1418, z 2006 r. Nr 222, poz. 1629 oraz z 2008 r. Nr 203, poz. 1267.

⁵⁾ Zmiany wymienionej ustawy zostały ogłoszone w Dz. U. z 2003 r. Nr 217, poz. 2125, z 2004 r. Nr 91, poz. 870 i 871, Nr 96, poz. 959, Nr 121, poz. 1264, Nr 146, poz. 1546, Nr 173, poz. 1808 i Nr 210, poz. 2135, z 2005 r. Nr 94, poz. 785, Nr 183, poz. 1538 i Nr 184, poz. 1539, z 2006 r. Nr 47, poz. 347, Nr 133, poz. 935 i Nr 157, poz. 1119, z 2007 r. Nr 123, poz. 850 i Nr 179, poz. 1279, z 2008 r. Nr 96, poz. 606, Nr 116, poz. 731 i Nr 234, poz. 1572 oraz z 2009 r. Nr 42, poz. 341 i Nr 53, poz. 434.

UZASADNIENIE

I. Uwagi ogólne

Gruntowna przebudowa prawa cywilnego w Polsce dokonywana w ostatnich latach, nie objęła większości przepisów księgi czwartej kodeksu cywilnego dotyczącej spadków oraz regulującej zasady i porządek dziedziczenia. Nie zajmowano się również kwestią dysponowania majątkiem na wypadek śmierci. Dokonywane zmiany w głównej mierze odnosiły się do istotnej modyfikacji zasad dziedziczenia gospodarstw rolnych, a tylko w nieznaczej części dotyczyły zagadnień ogólnych. Z drugiej strony zarówno w literaturze prawniczej jak i w praktyce zwracano uwagę na konieczność reformy prawa spadkowego, a w szczególności na potrzebę rozszerzenia katalogu czynności prawnych dokonywanych na wypadek śmierci. W Zielonej Księdze prawa cywilnego zawierającej założenia nowego projektu kodeksu cywilnego wskazano na możliwość rozszerzenia katalogu czynności dokonywanych *mortis causa*.

Dotychczasowy stan prawny regulujący kwestię dysponowania majątkiem na wypadek śmierci trudno uznać za zadowalający. Można nawet założyć, że obowiązujące w tym zakresie przepisy są dalekie od społecznych oczekiwań i od dawna przestały odpowiadać wymogom współczesnego obrotu prawnego. Przepisy odnoszące się do zasad dziedziczenia i dysponowania majątkiem na wypadek śmierci opierają się na założeniach właściwych dla poprzedniego ustroju społeczno-gospodarczego i po części realizują odpowiednią dla tamtych czasów koncepcję legislacyjną. Ówczesna regulacja z istoty musiała uwzględniać okoliczność, że w większości społeczeństwo utrzymywało się z pracy najemnej, a w znacznej mierze jego majątek ograniczał się do przedmiotów codziennego użytku. Oczywiście jest, że przy takim ukształtowaniu modelu stosunków majątkowych społeczeństwa, problem dysponowania, konkretnymi składnikami wchodzącymi do przyszłego spadku, nie odgrywał dużej roli. Należy przypomnieć, że w toku prac kodyfikacyjnych jeszcze pod koniec lat pięćdziesiątych podkreślano, że z zasady dziedziczenie stanowi źródło nabycia majątku bez pracy. Stąd zrozumiałą wydawała się wówczas regulacja nieprzewidująca żadnej poza dziedziczeniem formy przejęcia majątku po osobie zmarłej. Zmiana ustroju społeczno-gospodarczego, rozwój gospodarczy społeczeństwa, a nade wszystko wzrost jego zamożności wymaga rozważenia zmiany sposobu realizacji ochrony jego interesów majątkowych. Uwzględniając powyższe, należy uznać, że tak jak i inne dziedziny prawa tak i ta jego gałąź odnosząca się do dysponowania majątkiem na wypadek śmierci winna podlegać zmianom.

Materia, której dotyczy proponowana regulacja jest niezwykle doniosła. Odnosi się do podstawowego prawa jednostki, jakim jest prawo do swobodnego dysponowania swoim majątkiem. Jest przy tym prawem autonomicznym właściciela, który realizuje w ten sposób jeden z atrybutów własności. Prawo to podlega też szczególnej ochronie.

Prawo cywilne z istoty swojej chroni własność, a przez wynikającą z zasad tego prawa możliwość swobodnego ukształtowania treści stosunku prawnego przyczynia się do rozwoju gospodarczego. Jest przy tym oczywiste, że swoboda kształtowania przez jednostkę treści stosunku prawnego nie jest absolutna i we współczesnym obrocie prawnym muszą istnieć od niej odstępstwa. Odstępstwa te są podyktowane rozmaitymi względami, a ich katalog w ustawodawstwach poszczególnych krajów nie jest stały. W systemach prawnych kontynentu europejskiego można dostrzec znaczną różnorodność regulacji odnoszących się do dysponowania majątkiem na wypadek śmierci. Można wprawdzie podjąć próbę znalezienia pewnych podobieństw poszczególnych unormowań, jednakże występują w nich istotne różnice dotyczące kwestii dopuszczalnego rodzaju czynności prawnych na wypadek śmierci, zamkniętego katalogu, ich mocy wiążącej, czy wreszcie usytuowania poszczególnych przepisów w systematyce kodeksu. W tym względzie dominującą formą dysponowania majątkiem na wypadek śmierci jest testament. Nie jest to jednak forma wyłączna. Obok testamentu mogą występować umowy dziedziczenia oraz umowy darowizny na wypadek śmierci. Tego rodzaju umowy wywodzą się z tradycji rzymskiej. Współcześnie niektóre ustawodawstwa wprost przewidują możliwość zawierania umów darowizny, których skuteczność prawna uzależniona jest od śmierci darczyńcy. W innych natomiast systemach prawnych możliwość zawierania takich umów dopuszcza się w drodze wykładni. Kraje, w których przepisy prawa wprost przewidują zawieranie umów darowizn na wypadek śmierci to: Niemcy, Szwajcaria, Austria, Holandia czy Węgry. Natomiast we Francji czy we Włoszech przyjęto w drodze wykładni możliwość zawierania umów tego rodzaju, z zastrzeżeniem warunku przeżycia darczyńcy przez obdarowanego i z niemożnością swobodnego odwołania przez darczyńcę.

W obowiązującym w Polsce stanie prawnym, co do zasady, dysponowanie majątkiem na wypadek śmierci jest wyłączną domeną prawa spadkowego. Na gruncie tego prawa odmienne, niż nakazuje ustawa, ukształtowanie stosunków prawnych jest niedopuszczalne. Spadkodawca jest jednak ograniczony przepisami w sprawach dokonywania czynności rozporządzających na wypadek śmierci, między innymi przez dwa postanowienia dla prawa spadkowego fundamentalne. Po pierwsze, że rozporządzić na wypadek śmierci można tylko przez testament. Po drugie, że umowa o spadek po osobie żyjącej jest nieważna.

W myśl przywołanych zasad nie można poza testamentem wskazać innej czynności prawnej, mocą której doszłoby do przejęcia spadku. Sprzeczna z prawem pozostałaby też umowa zawarta za życia spadkodawcy z jednym lub kilkoma spadkobiercami określająca porządek dziedziczenia i sposób przejęcia oznaczonych w niej składników majątkowych. Polskie prawo spadkowe jest w tym zakresie jednoznaczne i ściśle określa granice dopuszczalnych działań osób uczestniczących w procesie spadkobrania.

Jak pokazuje praktyka sporządzenie testamentu nie zawsze będzie zabiegiem wystarczającym. Testator nie może przesądzić tego, aby wskazana przez niego osoba nabyła z chwilą jego śmierci konkretny wymieniony w testamencie składnik majątkowy, ani nie może przesądzić o sposobie podziału majątku spadkowego pomiędzy kilku spadkobierców. Wynika to z przyjętej przez polskie prawo spadkowe zasady sukcesji uniwersalnej, obowiązującej także w sytuacji, gdy testator przeznaczył poszczególnym osobom konkretne składniki majątku spadkowego. Przykładowo jednemu z nich przeznaczył działające przedsiębiorstwo rodzinne, a drugiemu nieruchomości. Przy takim testamencie spadkobiercy nabędą wszystkie wchodzące do spadku przedmioty majątkowe, a udział każdego z nich, zarówno w całości masy majątkowej jak i w poszczególnych składnikach tego majątku, określony będzie przy pomocy ułamka. Sąd, korzystając z reguł wykładni określonych w art. 961 kodeksu cywilnego, orzeknie nabycie majątku spadkowego w udziałach przypadających poszczególnym spadkobiercom. Powyżej omawiana zasada sukcesji uniwersalnej jest często niezrozumiała dla osoby, która w testamencie pragnie podzielić (rozpisać) swój majątek na spadkobierców w sposób uznany przez siebie za najlepszy. Zadysponowanie w testamencie określonymi składnikami spadku ma dla spadkodawcy w pierwszej kolejności wydźwięk gospodarczy i nie dba on o czystość konstrukcji prawnej zawartej w treści testamentu.

Jest jeszcze drugi aspekt obowiązującej regulacji spadkowej. W obecnym stanie prawnym, gdy majątek spadkowy dziedziczy kilku spadkobierców, muszą oni najpierw przeprowadzić postępowanie o stwierdzenie nabycia spadku, a następnie dokonać działu spadku i określić, któremu z nich przypadną na własność poszczególne składniki majątkowe. W wypadku sporu pomiędzy nimi, nawet przy sporządzonym testamencie, postępowanie może toczyć się latami, a nabyte w spadku składniki często o znacznej wartości mogą przestać istnieć. Niejednokrotnie, gdy spadkobiercy stają się współwłaścicielami przedsiębiorstwa, trudności w jego funkcjonowaniu mogą pojawić się już na tle bieżącego zarządu, wypłat wynagrodzeń, czy nawet prostego wypełnienia deklaracji podatkowych i współodpowiedzialności fiskalnej za jego działanie. Nie trzeba dodawać, że tylko niektórzy z nich mogą być zainteresowani regulacją spraw spadkowych i prowadzeniem

przedsiębiorstwa, a pozostali nie wykazywać żadnej aktywności. Nie wolno zapomnieć, że do czasu zakończenia postępowań spadkowych, potwierdzających ich prawa spadkowe, względem np. kontrahentów czy pracowników spadkobiercy nie będą mogli legitymować się dokumentem potwierdzającym uprawnienia do prowadzenia firmy, a więc takim, który w efekcie pozwoli na w pełni skuteczne podpisywanie podstawowych dokumentów. W przeszłości dochodziło w takiej sytuacji do likwidacji prawidłowo działających firm rodzinnych. Nie jest to zjawisko pożądane.

Z kolei nie stanowi właściwej drogi i nie jest zabiegiem wystarczającym dla spadkodawcy, dokonanie w testamencie zapisu konkretnego składnika majątkowego. Zapis wywołuje tylko skutki obligacyjne, a co za tym idzie nie przenosi wprost z chwilą śmierci testatora własności rzeczy na rzecz osoby uprawnionej, a stawia tę osobę wyłącznie w pozycji wierzyciela spadku. Poza tym różnica pojęciowa między dziedziczeniem, a zapisem dla wielu osób jest niejasna i w praktyce powoduje znaczne trudności interpretacyjne.

Ukształtowanie stanowiska prawnego spadkodawcy, który nie może skutecznie i zgodnie z własnym przekonaniem zadysponować poszczególnymi składnikami majątkowymi i osiągnąć przez to zamierzonego celu, w postaci przejścia własności konkretnych rzeczy na wskazane osoby, jest sprzeczne z zasadą swobody dysponowania majątkiem na wypadek śmierci, która akurat w tym zakresie nie powinna być ograniczona. Należy zatem rozważyć potrzebę wprowadzenia regulacji dopuszczającej możliwość dysponowania majątkiem na wypadek śmierci w drodze innych niż testament czynności prawnych. Tego rodzaju czynnością może być darowizna na wypadek śmierci. Jest to instytucja, która może w wielu przypadkach stanowić alternatywę dla testamentu.

II. Kierunki proponowanych zmian

Każdy, kto posiada określony majątek i jest podmiotem określonych praw i obowiązków powinien mieć możliwość decydowania o jego losach zarówno za życia jak i na wypadek śmierci. Nie ma żadnego przekonującego uzasadnienia, dla którego zasadzie swobodnego dysponowania własnym majątkiem należy się sprzeciwić. W szczególności, nie może temu stać na przeszkodzie zasada dysponowania majątkiem na wypadek śmierci tylko przez testament, skoro doznaje ona ograniczeń przez możliwość wyłączenia ze spadku określonych składników majątkowych. Sytuacje, w których poszczególne składniki majątkowe należące do osoby zmarłej nie wchodzi do spadku po nim znane są już polskiemu prawu cywilnemu i najczęściej występują przy okazji wskazania przez zmarłego osób, które

uprawnione są do pobrania po jego śmierci należności z rachunku bankowego lub należności przypadających z umowy ubezpieczenia.

Przyjęcie unormowania o możliwości dysponowania majątkiem na wypadek śmierci wyłącznie przez testament nie wynika z jakiegś naturalnej konieczności, ale jest tylko zabiegiem o charakterze technicznym, który akurat w części dotyczącej dziedziczenia testamentowego ma istotne wady. Usunięcie ich nie jest możliwe bez zmiany odpowiednich przepisów kodeksu cywilnego.

Polski kodeks cywilny nie zajmuje się kwestią zawierania umów darowizny na wypadek śmierci (*donatio mortis causa*). Z uwagi na treść art. 941 k.c. przyjmuje się, że na gruncie polskiego prawa cywilnego taka darowizna jest w ogóle niedopuszczalna. W związku z tym w praktyce takie umowy nie występują, mimo że są formułowane poglądy w literaturze, iż zawieranie takich umów nie oznacza naruszenia obowiązującego prawa.

Założeniem reformy jest to, aby dopuścić w polskim prawie cywilnym możliwość dokonywania czynności prawnych, w wyniku których w drodze umowy darowizny obdarowany nabywałby przedmiot darowizny z chwilą śmierci darczyńcy. Proponowane rozwiązanie nie naruszając reguł prawa spadkowego wprowadza instytucję umożliwiającą zadysponowanie konkretnym składnikiem majątkowym na wypadek śmierci.

Przedłożony projekt ustawy przyjmuje następujące założenia.

Nowa regulacja ma przyczynić się do ułatwienia obrotu prawnego i uniknięcia komplikacji związanych z dziedziczeniem dowolnie wybranych przez strony składników majątkowych, takich jak np. przedsiębiorstwo, nieruchomości, udziały lub akcje w spółkach kapitałowych oraz zbywalnych praw i obowiązków w spółkach osobowych. Może przez to znacznie przyczynić się do uproszczenia, po śmierci dotychczasowego właściciela, przejęcia części jego schedy. Za jej wprowadzeniem przemawiają przede wszystkim względy praktyczne, a zwłaszcza zasada swobody umów i poszanowania dla swobody dysponowania majątkiem na wypadek śmierci.

Darowizna na wypadek śmierci, zgodnie z opracowanym projektem będzie instytucją prawa zobowiązań, do której będą miały w większości zastosowanie dotychczas obowiązujące przepisy o darowiznach, co znacznie ułatwi wprowadzenie w życie projektowanych uregulowań. Wbrew sugestii zawartej w nazwie tej instytucji, nie będzie to regulacja prawa spadkowego.

III. Omówienie poszczególnych zmian

Ze względu na konieczność omówienia w pierwszej kolejności samej konstrukcji darowizny na początku zostaną poczynione uwagi do projektowanych przepisów tytułu XXXIII księgi trzeciej kodeksu cywilnego.

Art. 888¹.

Proponowany przepis statuuje w pierwszej kolejności dopuszczalność zawarcia samej umowy darowizny na wypadek śmierci. W sposób jednoznaczny przesądza o możliwości zawierania tego typu umów i określa skutki prawne z niej wynikające. Regulacja wprowadza jako zasadę umowę *inter vivos* zawieraną z udziałem obydwu stron, w której darczyńca w sposób stanowczy i ostateczny dysponuje przedmiotem darowizny definitywnie rozporządzając nim, ze skutkiem na chwilę jego śmierci. Przedmiot darowizny przechodzi na obdarowanego, nie z chwilą podpisania umowy, a dopiero z chwilą śmierci darczyńcy. Czynnikiem decydującym o przejściu własności tak jak przy dziedziczeniu, jest śmierć darczyńcy. Do samej więc śmierci właścicielem darowanej rzeczy pozostanie zatem darczyńca. Skutek prawny w postaci nabycia przedmiotu darowizny nastąpi z mocy samego prawa i dla jego wywołania nie wymaga się żadnych dodatkowych czynności prawnych z udziałem spadkobierców darczyńcy. Taka darowizna wywoła *ex defintione* skutki rzeczowe (przeniesie własność z chwilą śmierci darczyńcy) także w stosunku do nieruchomości. Dla uniknięcia wątpliwości wyraźnie zaznaczono, że przedmiot darowizny nie wchodzi w skład spadku po darczyńcy. Projektowana regulacja zakłada więc stan związania stron (jaki zakłada umowa warunkowa) do śmierci darczyńcy.

Przyjęcie konstrukcji prawnej darowizny jako umowy zawieranej między żyjącymi (*inter vivos*) powoduje, że darowizna taka nie będzie mogła być swobodnie odwołana przez darczyńcę. Może to jednak wyjątkowo nastąpić w granicach określonych przepisami art. 896, 898-900, 902 k.c. Umieszczenie darowizny na wypadek śmierci w ramach przepisów Tytułu XXXIII kodeksu cywilnego powoduje konieczność stosowania, z odpowiednimi oczywiście modyfikacjami, wszystkich przepisów odnoszących się do umów darowizny, w szczególności co do stron umowy, ich zdolności do czynności prawnych, oznaczania przedmiotu umowy, samego jej wykonania oraz wreszcie odpowiedzialności za wykonanie bądź nienależyte wykonanie zobowiązania. Dokonywane darowizny mogą dotyczyć konkretnych wskazanych w umowie składników majątkowych, nie mogą zaś dotyczyć całego przyszłego majątku, którego właścicielem na dzień śmierci pozostanie darczyńca. W tym względzie zamieszczono regulację art. 888¹ §3 uniemożliwiając dokonywania w drodze darowizn przyszłego spadku,

albowiem taka darowizna niczym nie różniłaby się od umowy o dziedziczenie. Wprowadzenie tego rodzaju regulacji nie jest założeniem projektu.

Jednym z zasadniczych warunków skuteczności darowizny jest to, aby obdarowany przeżył darczyńcę. Jeśli obdarowany zmarłby przed darczyńcą umowa darowizny nie wywoła skutków prawnych. Przepis ściśle mówi o bezskuteczności czynności prawnej, której skutki są niweczone w następstwie wcześniejszej śmierci obdarowanego lub w wypadku likwidacji obdarowanych osób prawnych. Natomiast dla sytuacji, gdy darowizny dokonano na rzecz kilku osób, z których tylko niektóre przeżyły darczyńcę przyjęto podobne rozwiązanie wzorowane na art. 965 k.c. odnoszącym się do przyrostu. Wydaje się, że najbardziej to odpowiada intencjom stron zawierających umowę.

Do czasu śmierci darczyńcy, osoba obdarowana będzie pozostawała w pozycji uprawnionego do nabycia przedmiotu darowizny, co znaczy że będzie służyła jej ochrona przed celowym wyzbyciem się majątku przez darczyńcę. (art. 116 k.c.) Z uwagi na to, w celu ochrony interesów nabywcy, przy obrocie najbardziej wartościowymi składnikami majątku (nieruchomościami, lokalami spółdzielczymi) przewidziano możliwość ujawnienia zawartej umowy we właściwej księdze wieczystej.

Art. 888².

Przypadki, gdy przedmiot darowizny stanowił będzie wspólność majątkową będą częste. Regułą będzie, że z chwilą śmierci pierwszego z darczyńców obdarowany stanie się współwłaścicielem na zasadach współwłasności ułamkowej przedmiotu darowizny. Można jednak zastrzec, że darowizna będzie skuteczna w całości już z chwilą śmierci pierwszego z darczyńców. Niedopuszczalne zaś będzie zastrzeżenie, że darowizna przechodzi na obdarowanego, dopiero z chwilą śmierci drugiego z darczyńców, gdyż wówczas udział wcześniej zmarłego darczyńcy z istoty podlegałby dziedziczeniu, a to jest wbrew regule darowizny *mortis causa*.

Art. 890¹.

Wprowadza się zasadę formy aktu notarialnego dla umowy darowizny na wypadek śmierci. Należy uznać, że tego rodzaju umowy będą miały szczególny charakter, wiążący dla obu stron, których jednak skuteczność będzie odłożona w czasie, niekiedy nawet odległym. Obie strony winny przy takiej czynności działać ze szczególnym namysłem i nie podejmować decyzji pochopnych. Z całą pewnością przyczyni się do tego obecność przed notariuszem w celu sporządzenia aktu notarialnego. Notariusz jako osoba urzędowa wyjaśni dodatkowo

skutki dokonywanych czynności i zadba o zabezpieczenie interesów obu stron umowy. Obecna regulacja odnosząca się do zwykłych darowizn wymaga formy aktu notarialnego tylko dla oświadczenia darczyńcy.

Art. 901¹.

Regułą jest, że zmiana stosunków pomiędzy powstaniem zobowiązania, a jego wykonaniem, nie powinna mieć wpływu, zgodnie z zasadą *pacta sunt servanda*, na treść łączącego strony stosunku prawnego. W wyjątkowych wypadkach na gruncie prawa zobowiązań (art. 357¹ Kodeksu cywilnego) dopuszcza się jednak modyfikację stosunków umownych niezależnie od zgody obu zainteresowanych stron. Występuje to wtedy, gdy wykonanie umowy, prowadziłoby do skutku rażąco niesprawiedliwego i krzywdzącego dla jednej ze stron umowy.

Proponowany przepis jest adresowany wyłącznie do nabywcy przedmiotu darowizny, dla którego z różnych, wyjątkowych względów nabycie przedmiotu darowizny byłoby niepożądane. Mogą w praktyce występować takie przypadki, gdy obdarowany straci zainteresowanie nabyciem przedmiotu darowizny. Mogą to być względy ekonomiczne, takie jak zniszczenie rzeczy, czy znaczna utrata jej wartości. Mogą o tym decydować także względy osobiste, gdy z powodu złych wzajemnych stosunków obdarowany nie będzie chciał otrzymać darowanej rzeczy. Trudno w tej sytuacji odmówić ochrony obdarowanemu, który z uwagi na brzmienie art. 357¹ nie mógłby powołać się na klauzulę *rebus sic stantibus*. Przesłanki, na podstawie których będzie można skorzystać z art. 901¹ są ogólne i niedookreślone. Pozwoli to jednak sądowi na wydawanie rozstrzygnięć w sposób zindywidualizowany, z uwzględnieniem okoliczności konkretnego przypadku i w zależności od życiowych sytuacji.

Art. 994 § 4.

Proponuje się dodanie przepisu, na podstawie którego darczyńca będzie miał większą swobodę w dysponowaniu swoim majątkiem przez wyłączenie pewnej kategorii darowizn z obowiązku ich doliczania na poczet należnego zachowku. Przepis ten zmierza do ochrony obdarowanego *mortis causa*, który byłby niejednokrotnie obciążony nadmiernymi spłatami, a z uwagi na to, że dokonanie takiej darowizny następuje z chwilą śmierci darczyńcy nie mógłby się powoływać na upływ dziesięcioletniego terminu przewidzianego w art. 994 § 1 k.c.

Art. 1034¹.

Jeśli chodzi o pozycję wierzycieli darczyńcy, to trzeba stwierdzić, że skoro przedmiot darowizny do spadku nie wchodzi, to wierzyciele nie mogliby żądać zaspokojenia ewentualnych długów spadkowych z majątku, który był przedmiotem darowizny. Tego rodzaju sytuacja mogłaby prowadzić do nieusprawiedliwionego uprzywilejowania darczyńcy, zwłaszcza w wypadku znacznych darowizn wyczerpujących większą część spadku. Okoliczność ta musi prowadzić do zaproponowania regulacji, zgodnie z którą obdarowany odpowiadałby za długi spadkowe. Jego pozycja względem wierzycieli spadku nie będzie jednak polegała na współodpowiedzialności razem z pozostałymi spadkobiercami, a wejdzie w rachubę posiłkowo i wtedy, gdy egzekucja względem spadkobierców dłużnika nie przyniesie rezultatu. Wierzyciel w pierwszej kolejności wystąpi wobec spadkobierców o zapłatę, a dopiero w wypadku braku zaspokojenia odpowiedzialny za spłatę długu spadkowego pozostanie obdarowany. Przepis ten wywoła i ten skutek, że uniemożliwi celowe wyzbywanie się majątku przez dłużników w celu uniknięcia odpowiedzialności za długi. Podobne względy stoją u podstaw propozycji zmian w ustawie z dnia 28 lutego 2003 r. - Prawo upadłościowe i naprawcze. Wprowadzenie nowej instytucji prawnej nie doprowadzi do pogorszenia sytuacji wierzycieli. Oczywiście należy mieć na uwadze, że projektowane przepisy nie będą stały na przeszkodzie w dochodzeniu przez wierzycieli roszczeń na podstawie art. 527 i nast. k.c. Przy dokonywanych darowiznach, istniejące na korzyść wierzycieli domniemania prawne znacznie wzmacniają ich pozycję prawną.

Art. 872.

Obecny art. 872 kodeksu cywilnego zezwala na wejście spadkobierców zmarłego współnika do spółki cywilnej, o ile jest to zastrzeżone w umowie spółki cywilnej. Spadkobiercom takim przysługują te wszystkie prawa, które przysługiwały spadkodawcy. Nowela przepisu ma umożliwić wejście do spółki nie tylko spadkobierców, ale także osób obdarowanych na podstawie umów określonych przez projektowany art. 888¹ k.c. Nie ma żadnego uzasadnienia, dla którego osoby te miałyby być inaczej traktowane aniżeli nabywcy spadku pod tytułem ogólnym. Niniejsza zmiana kodeksu cywilnego ma między innymi za zadanie umożliwić wejście do spółki osób obdarowanych w miejsce zmarłego współnika. Będzie to dopuszczalne, jeżeli możliwość taka została przewidziana dla obdarowanych na wypadek śmierci w umowie spółki oraz gdy zostali oni obdarowani ogółem uprawnień ze stosunku spółki.

IV. Zmiany w pozostałych ustawach

Proponowane zmiany są następstwem omówionych powyżej zmian w prawie materialnym. W tym względzie należy dokonać zmian w ustawie o nabywaniu nieruchomości przez cudzoziemców i odnieść się do sytuacji braku zgody właściwego ministra na nabycie nieruchomości. Obdarowany może wystąpić o wydanie zezwolenia na nabycie nieruchomości najpóźniej w terminie dwóch lat od śmierci darczyńcy. W braku zgody umowa taka nie wywoła skutków prawnych, a przedmiot darowizny będzie należał do spadkobierców darczyńcy. W praktyce zapewne o taką zgodę strona będzie występować za życia darczyńcy.

Jeżeli chodzi o zmiany w ustawie o księgach wieczystych i hipotece oraz zmiany w prawie o notariacie, to zmierzają one do ochrony osoby obdarowanej, gdy przedmiotem darowizny jest nieruchomość, użytkowanie wieczyste lub spółdzielcze prawo do lokalu, dla którego jest prowadzona księga wieczysta. Notariusz zgodnie z nowym art. 92 § 4a prawa o notariacie będzie miał obowiązek przesłania aktu notarialnego obejmującego darowiznę na wypadek śmierci do sądu prowadzącego właściwą księgę wieczystą. Sąd działając na podstawie nowego art. 16 ust. 2 pkt 7 ustawy o księgach wieczystych i hipotece dokona wpisu w dziale III właściwej księgi wieczystej prawa wynikającego z darowizny na wypadek śmierci. Wpis prawa w dziale III ochroni nabywcę z darowizny przed ewentualnymi nieuczciwymi późniejszymi dyspozycjami majątkowymi darczyńcy.

Konieczna będzie także odpowiednia zmiana przepisów podatkowych i wskazanie terminu powstania obowiązku podatkowego.

Zmiana do ustawy z dnia 28 lutego 2003 r. - Prawo upadłościowe i naprawcze została omówiona wraz z omówieniem nowego art. 1034¹ k.c.

V. Ocena skutków prawnych regulacji

Umowy darowizny na wypadek śmierci będą miały zastosowanie w sytuacji przejęcia działających przedsiębiorstw rodzinnych, a także przy przejmowaniu udziałów lub akcji w spółkach. Można oczekiwać także zainteresowania przy dokonywaniu darowizn nieruchomości. W wypadku dokonania darowizny przedsiębiorstwa zamierzony przez strony skutek prawny przejęcia majątku nastąpi z mocy samego prawa, a zdarzeniem o tym decydującym będzie śmierć darczyńcy, który do tego czasu będzie pozostawał właścicielem darowanego składnika majątkowego. Może to przyczynić się do ułatwienia działalności gospodarczej i przyspieszenia rozwoju wielu firm.

Jeśli chodzi o pozycję wierzycieli darczyńcy, to trzeba stwierdzić, że skoro przedmiot darowizny do spadku nie wchodzi, to wierzyciele nie będą mogli żądać

zaspokojenia ewentualnych długów spadkowych z majątku, który był przedmiotem darowizny. Nie znaczy to jednak, aby ich pozycja z tego powodu uległa szczególnemu pogorszeniu. Należy mieć na uwadze, że obecnie do samej śmierci, właściciel rzeczy nie jest ze względu na wierzycieli, co zasady ograniczony w dysponowaniu swoim majątkiem. Może według uznania każdą rzecz zbyć pod jakimkolwiek tytułem prawnym nie pytając o zgodę wierzycieli. Już zatem i w obecnym stanie prawnym wierzyciele w takim wypadku muszą liczyć się z możliwością wyzbycia majątku przez dłużnika i powinni odpowiednio zabezpieczyć swoje roszczenia. Mogą też dochodzić swoich roszczeń z pozostałych należących do darczyńcy składników majątkowych. W każdym jednak wypadku, jeśli dotychczasowy właściciel działa na szkodę wierzycieli i ze świadomością ich pokrzywdzenia oraz podpisuje umowę wyzbywając się majątku, strony tej umowy muszą liczyć się z możliwością dochodzenia przez wierzycieli roszczeń i uznania takiej umowy za bezskuteczną. Przy dokonywanych darowiznach, istniejące na korzyść wierzycieli domniemania prawne znacznie wzmacniają ich pozycję prawną.

Zaproponowane zmiany nie są rozległe, gdyż zmierzają do wprowadzenia w życie i stosowania nowej wprowadzonej regulacji, ale opierającej się na występującej od dawna tradycji dokonywania darowizn.

Projekt ustawy był przedmiotem konsultacji z Krajową Radą Sądownictwa, która nie wniosła uwag do projektu, Krajową Izbą Radców Prawnych, która odniosła się krytycznie do nowej instytucji prawa cywilnego oraz Krajowej Rady Notarialnej, która pozytywnie przyjęła projektowane przepisy oraz zaproponowała szereg, przyjętych w trakcie pierwszego czytania, poprawek. Obecny w trakcie pierwszego czytania przedstawiciel Naczelnej Rady Adwokackiej wyrażał aprobatę dla projektu. Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji zgłosił uwagi jedynie w zakresie zmiany ustawy z dnia 24 marca 1920 r. o nabywaniu nieruchomości przez cudzoziemców. Minister Sprawiedliwości wyraził negatywne zdanie na temat projektu, ponieważ uważa, iż należy wprowadzić do ustawy tzw. zapis windykacyjny.

Wejście w życie ustawy nie spowoduje obciążenia budżetu państwa ani budżetów jednostek samorządu terytorialnego.

Przedmiot projektowanej regulacji nie jest objęty prawem Unii Europejskiej.

URZĄD
KOMITETU INTEGRACJI EUROPEJSKIEJ
SEKRETARZ
KOMITETU INTEGRACJI EUROPEJSKIEJ
SEKRETARZ STANU
Mikołaj Dowgielewicz
Min.MD/2352/09/DP/ma

Warszawa, dnia 14 maja 2009 r.

Pan
Piotr Zientarski
Przewodniczący Komisji Ustawodawczej
Senat Rzeczypospolitej Polskiej

Szanowny Panie Przewodniczący,

W odniesieniu do *projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw* (druk senacki nr 495 S; pismo z dnia 11.05.2009 r., nr BPS/KU-034/495 S/09), pozwalam sobie wyrazić następującą opinię:

Przedmiot regulacji nie jest objęty prawem Unii Europejskiej.

Z poważaniem,

Z up. Sekretarza
KOMITETU INTEGRACJI EUROPEJSKIEJ
POLSKIEGO SEKRETARZA STANU
Maciej Szpunar

.....
Tłoczono z polecenia Marszałka Senatu
.....